

Становище

за дисертационния труд на **Даниел Йорданов Томов**

с научен ръководител **доц. д-р Биляна Михайлова**

Етимологичен анализ на думите за емоции в балканските езици

за придобиване на образователната и научна степен „доктор“

в направление 2.1. Филология; научна специалност Общо и сравнително езикознание (Балканско езикознание с албански и румънски език)

от проф. дфн. Петя Асенова

Представеният за оценка дисертационен труд съответства напълно на областта, в която кандидатът се стреми за получи научна степен.

Анализът на лексиката за базисните емоции (*радост, гняв, страх, тъга, срам*) в езиците от балканския езиков съюз (БЕС) почива на достатъчен езиков материал от тези езици и езиците, свързани с тях генеалогично или исторически.

След като прави разграничение между понятията „емоция“ и „чувство“ въз основа на схващания във философията и психологията, авторът избира класификацията на емоциите на Р. Плутчик (R. Plutchik 1980). Към постигането на поставената цел пред изследването – разкриване на общото и специфичното в семантичните модели на този фрагмент от лексиката на БЕС – Даниел Томов съчетава два подхода: историко-етимологичен и метафоричен, основан на теорията за концептуалната метафора на Дж. Лейкоф и М. Джонсън. Върху балканските езици първият подход е успешно приложен от научната му ръководителка доц. д-р Биляна Михайлова и е основен за него, а пътят му за прилагане на втория е проправен от редица изследвания на Анастасия Петрова. И двете авторки са вдъхновили опита на дисертанта да съчетае две успешни стратегии и да даде нов принос при разкриването на метафората като инструмент на човешкото съзнание за интерпретиране на непознатото чрез познатото знание, усвоено чрез опита.

Названията за основните емоции са разгледани равностойно за всеки език от БЕС, което показва добро познаване на езиковите факти във всеки един от тях. (Преодоляно е честото пренебрегване на албанския.) Авторът е направил обстоен етимологичен

анализ на всеки предложен термин, като се е стремил да покаже произхода му - генеалогичен (от праславянски или латински, от субстрата, достигнал е и до индоевропейски реконструкции), заимстване от контактни езици, паралелен развой вътре в БЕС. Така е извлякъл типовете ономаσιологични признаци за названията на емоциите, като ги е онагледил в таблици за всеки език поотделно и обобщено ги е групирал за всички балкански езици. За читателя тази синтезирана информация дава представа за общото и специфичното в изследваната лексикална област на БЕС. Внушава се имплицитно убеждението, че семантичните модели, които стоят в основата на лексемите за емоции (положителните като *радост* или отрицателните като *тъга, гняв, печал, страх*) имат физико-физиологична основа и са свързани:

- с реалии като *огън, пламък* и оттам с *горя, пека, изгарям, паря* и под.;
- с вкусови усещания за *сладко* и *солено*; *кисело-горчиво-люто* (прездизвикани от действието на споменатите реалии);
- с органи вместилища (*сърце/кръв, черен дроб, жлъчка*);
- с течностите, отделяни от тези органи;
- с цветовете, съответстващи на органите и техните течности (бяло-черно, жълто-зелено, червено).

Тази опростена схемавъзлиза към един общокултурен (индоевропейски?) модел, в който се вместива балканският. Етимологията доказва старинността на балканската лексика за емоции, където изненадващо може би лингвокултурните контакти не са се оказали решаващи, както е в други сфери на БЕС. Правят впечатление посочените в изследването случаи на специална близост между гръцкия и албанския. (Бих ги отнесла към близости между двата езика и в други области и дръзко бих ги отдала на еднаквата старинност на обитаването на Балканския полуостров от предците на албанци и гърци.)

Фактологията на извлечените от Даниел Томов и посочени по-горе семантични признаци се нуждаят от следните допълнения (в низходящ ред по важност):

- 1) Вкусовите усещания за *сладко-солено* (и етимологичните връзки между тези две думи), които са в областта на положителните емоции *радост*(и синоними), а за *кисело-горчиво* (и семантичният преход между двете думи), както и за *люто* – в областта на *гняв,тъга*, са обект на изследване в книгата на Мая Александрова *Вкусове, миризми, подправки*. София 2017, където са анализирани освен етимологиите и моделите на номинация, още и митологичните представи,

магически практики, фразеологизация и под. елементи на народната култура. За мен остава загадка защо това близко до проблематиката на дисертацията изследване не е взето под внимание.

- 2) Балканската изосемия, в чийто център стоят представите *запалин* (allumé) и *изгорял* (brûlé), свързани с названията както на положителните, така и на отрицателните емоции (анализирани у Asenova 1992 / 2016:368-371 в цит. в дисертацията книга), също биха могли да послужат за източник на данни.
- 3) Разработката за *радостта* като (добра) *участ*, рум. *parte* (и връзката с римските Парки) има хубав паралел в гръцките Мойри и гр. *μοίρα* ‘съдба’ <*μόριο* ‘част, парче’, който не трябва да се пренебрегва, тъй като „закръгля“ балканската представа за щастието и радостта: на алб. *fatbardhë* ‘щастлив, успешен’ (с.56) точно съответства гр. *καλότυχος* ‘щастлив, с добра съдба’ и *καλόμοιρος* ‘щастлив, с добра участ’, срв. *Καλότυχη, καλόμοιρη του Κούσταντινούημάννα...* (нар. пес.) ‘щастлива, честита (е) на Костадин майка му...’.
- 4) Някои детайли, които подкрепят основните заключения на дисертанта:
  - към семантичния преход *тесен* > *тъга* освен гр. *στεναχώρια*, алб. *ngushticë*, рум.... се добавя и бълг. *притеснение* (с.126);
  - към символиката на цветовете и емоциите – *ομαύροςκαβαλάρης* ‘черният конник’ е евфемизъм за смъртта (с.123);
  - към семантичния преход *тъга* > *болка*, рум. *dor* ‘болка, но и копнеж’ освен приведените в дисертацията „пътеки на любовта“, се добавя баналният израз (обяснението в любов) *mi e dor de tine* ‘обичам те’ (с. 116).

Дисертантът основателно се отнася предпазливо към турцизми като *хаир*, *кеф*, *рахат* (към *радост*), които наистина не изразяват емоции, а състояния в поведението на човека. Късното взаимодействие с турския, което особено се е отразило върху балканската лексика, не е засегнало семантичните модели за изразяване на емоции. Но в модела ‘отрова, разяждам’ > ‘ядосвам, гневя, огорчавам’ (към *гняв*) рум. *a-și vărsa veninul* ‘изливам/ изсипвам си отровата’ има един малък аналог в турската заемка *зехир* (в тур. в словообразователното гнездо на гл. със значение „отравям“, но и „гневя се, ядосвам се“), която фигурира във фраземата *Изливам си зехиря* или *Блювам зехир* ‘Извънредно силно се гневя. Много ме е яд’ според Българския фразеологичен речник.

Направените забележки не накърняват достоинства на дисертационния труд, чиито приноси виждам преди всичко в успешното прилагане на адекватен за обекта на изследване модел на анализ, който е довел до постигане на определените цели: разкриване на балканската езикова интерпретация на основните емоции на човека. Изследването има потенциал да послужи за образец и стимул за нови търсения върху семантичната структура на балканската лексика.

В заключение изразявам становището си, че дисертационният труд *Етимологичен анализ на думите за емоции в балканските езици* на Даниел Йорданов Томов, редовен докторант в Катедрата по общо, индоевропейско и балканско езикознание, притежава необходимите качества, за да бъде присъдена на автора му образователната и научна степен „доктор“ в областта на общото и сравнителното езикознание (балканско езикознание с албански и румънски език).

София, 10 февр. 2019

Подпис:

(проф.д.ф.н. Петя Асенова)